

FERENCZES ISTVÁN

Bíró Albin aknaszilánkjai

Azért kerestem meg, István, mert olvastam az *Igaz Szóban* „*Jamandi Ádám boldog életét*”. És én érintett vagyok. Mint a magyar hadsereg tartalékos zászlósa tanúja voltam az általa elmondott történetnek, csak hogy az emlékezet véges, s ő sem emlékszik pontosan az akkori eseményekre. Lehet, hogy én sem. Így, ahogy ő elmesélte magának, én bűnösnek kellene éreznem magamat, vagy legalábbis opportunistának, aki nemzetisége megtagadására biztatta. Szó sem volt erről. Az egész történetnek sokkal komplikáltabb a lényege. A legmélyén talán valamiféle empátiát találunk, mert én, vagyis mi, erdélyiek tudtuk, mit jelent a kisebbségi lét, mit jelent másodosztályú állampolgárként élni. Nem fogalmazódott akkor ez így meg bennem, de tudtam, ha nekem fáj vagy fáj, hogy megaláznak, akkor neki miért ne fájna? Én a román hadseregben annyi követ törtem, hordtam fel a Priszloptra, hogy egy szakképzett utásznak is a becsületére válnék. Mi volt ez, ha nem megalázás? Már frissen végzett, Gyergyótölgyesre kinevezett tanító voltam, amikor 1935-ben először behívtak katonának, a hegyivadászokhoz Csíkszeredába. Onnan Nagybányára vittek, egy évig tartott az egész, végül beírták, hogy kiképzetlen vagyok. Mi, magyarok gyakorlatilag munkaszolgálatosok voltunk. A Priszlophágót már említettem, onnan Ozsdolára vittek, onnan pedig még Jási-ig is eljutottunk ilyen-olyan kényszermunkatáborokhoz hasonlatos helyszínekre. 1940-ben szereltem le a román hadseregből. Volt ott annyi megalázásban részem, hogy nem kívánom senkinek. Már maga a helyzet, hogy okleveles tanítóként alantas, értelmiségi létemhez méltatlan állapotba kényszerítettek, több volt, mint megalázás. Ó, nem a lapátnyel, vagy a csákány miatt! Falusi gyermekként én sohasem féltem a fizikai munkától, bírtam tehát a kötörést is, de a lekezelő, másodosztályúvá minősített léthelyzet elviselése volt megalázó. Hogyan ne tudtam volna, hogy mit érez Jamandi, amikor az aknavetőt a Gyimesektől az Úzvölgyéig az ő hátára akarták rakni?!

Abból, amit magának elmondott, egyértelműen kiderül, hogy tragikus, szép élete volt. De melyik emberé nem az? Szép volt az enyém is, legalább annyira tragikus, mint az övé. Az ő élete békésen

kezdődött, sikeresen ívelt előre egy sikeres hatalom igézetében. Az enyém? 1913. március 1-jén születtem Szentdemeteren, Gyulakuta mellett, Maros megyében. Alig egyéves voltam, amikor édesapám Galiciában, a Strij folyónál fogságba esett. 14000 embert kerítettek be az oroszok, mindenkit Szibériába vitték. Nem tudom, mindez hogyan történhetett, apám később azt mesélte, hogy nagy volt a mellény, el voltak bizakodva, akkor éjszaka is, amikor bekerítették őket, énekeltek, mulattak. Édesapám végigjárta fél Szibériát, Omszk, Tomszk, Tobolszk, Vlagyivosztok, ilyen helyiségneveket emlegetett. Végül egy lengyel pappal együtt kiadták egy gazdához, az orosz mellett megtanult lengyelül is, együtt szabadultak. 1921-ben érkezett haza. De micsoda útvonalon! Vlagyivosztokból Bagdadig hajóval vitték, majd vonattal Németországba, s onnan, hogy „rövidebb legyen az út hazafelé”, Moszkva irányába kerültek, itt ért véget a hadifogsága. Egyéves voltam, amikor elment, s hét, amikor hazaérkezett. Megijedtem tőle, oda sem mertem menni, hogy megcsókoljam. Aztán annyira hozzá bátorodtam, hogy az udvarhelyi állomáson a csájkájából megettem az ételét. Mikor hazaérkeztünk Szentdemeterre, körbeszaladtam a falut, hogy megjött, megjött, megjött édesapám! Mit tudtam én akkor, hogy a szerencsésebbek közül való vagyok, hisz hány velem egykorú lett hadiárva. Egyáltalán, gyermekfejjel hogyan érthettem volna meg a megérkezése utáni szomorú hangulatát? Én örvendeztem, hogy van apám, ő pedig nagyon szomorú volt: elment egy magyar hazából, elment egy magyar hazáért harcolni, ha kell, meghalni, végigszenvedni a szibériai fogságot, s hazajött egy országba, amely már nem volt az övé. Elment Magyarországról, hazaérkezett Romániába. Amikor bevonult, állami tanító volt, hazajött, s nem volt magyar állami iskola. A falu megkönyörült a kántortanítóján, s két évig fizette a képét. Abból éltünk. Hazatérte után még két testvérem született, így lett a család hattagú. Ez a család tért haza két év teltén a szülők kérésére Csíkba. Furcsa is volt, hogy egy száz százalékban csíki származású család Szentdemeteren élt. Ennek talán az az oka, hogy édesapám a szülők akarata ellenére, a saját erejéből végezte el a tanítóképzőt. Csíkszenttamáson, Bíró Márton nagyapám (született 1851-ben) jobb szerette volna, ha valamilyen mezőgazdasági iskolát végez, hisz a gazdálkodásban látta a jövőt. Bíró Mártonék nyolcan voltak testvérek,

apámék a húgával csak ketten, nagyon kellett volna a gazdaságban maradni a fiúnak. Történt, ami történt, 1910-ben megházasodott. Rozália édesanyánk annak a csíkjénőfalvi Veress Péter tanítónak a lánya volt, aki Bartók Bélát végigkísérte felcsíki gyűjtőútjain. Húsz év után hagyták el Szentdemetert, s költöztek vissza Csíkba, Dánfalvára. Ekkorra én már elvégeztem két gimnáziumot Marosvásárhelyen, de jöttem én is a családdal, s Csíkszeredában folytattam tanulmányaimat. Ott olyan kiváló tanárok tanítottak, mint például a költő Zsögön Zoltán, akinek egyik verskötetét a géniusz Ady Endre méltatta nagy reverenciával. Hogy az az ember micsoda magyar irodalmat adott elő nekünk! Felébresztette abban is a magyarságtudatot, akiben netán szunnyadni kezdett. Azt is mondhatnám, hogy az első román világban még jobban meg erősödünk magyarságunkban. A négy gimnázium elvégzése után átmentem a tanítóképzőbe. Két évet Csíkszeredában, kettőt Kézdivásárhelyen végeztem, ott is képesítőttem 1933-ban. Egy évig állástalanul tengtem-lengtem, helyettesítettem itt-ott, szinte díjtalanul, sok helyt még meg sem köszönték. Abban az időben nem úgy volt, mint most, amikor szinte biztosan állást talál az ember. Négy-öt év is eltelt, amíg talált az ember egy kántortanítói állást. Aztán behívtak katonának. De erről már beszéltem. Engemet a román katonáskodás után 1940-ben a felsőháromszéki Szentkatolnára neveztek ki. Itt egy évig tanítottam. Közben fordított a Jóisten a sorsunkon, eljött a kicsi magyar világ. Akkor nem gondoltuk, hogy kicsi lesz, most már nyugodtan kijelenthetem, hogy az lett. Lehet, hogy ezért volt olyan szép. Bár nem biztos, hogy nekem szép volt. Szentkatolnáról Csíkrákosra kerültem kántortanítónak. Pontosán Göröcsfalvára, ott tanítottam, de a két falu egy egyházmegye volt. Nem sokáig taníthattam, mert 1942-ben behívtak a magyar hadseregbe átképzésre Tusnádfürdőre. Ha csak ennyi lett volna! Onnan tovább vezényeltek Várpalotára tiszti iskolába, itt lettem aknavető zászlós 1943-ban. Őszintén megmondom, nem akartam én tovább szolgálni. Több kérést is írtam, hiszen már kétgyermekes, családos apa voltam, már nem csak magamért kellett aggódni, rettegni. A négytagú család mellett még ott voltak a szülők, testvérek is. És ott volt a haza is, a szentséges muszáj... Nem tehettem mást, 1943 októberében bevonultam a gyimesfelsőlóki kaszárnyába a 32. határ vadász-zászlóaljhoz mint tartalékos zászlós. Ó, a háború, az nem olyan dolog, hogy akarom, vagy nem akarom! Az magával

sodorja a legártatlanabbakat is, a vétlenekeket. Ismeri maga is azokat a tájba illő kaszárnyákat, a telepet a tiszti lakásokkal. Elhiszi-e nekem, hogy alig fél év alatt építette meg a magyar állam! Mondhat bárki bármit, hatalmas energiákat szabadított fel a visszatérés az anyaországhoz. Ennek az eredménye volt a felsőlóki laktanya is, ahová berokultam 1943-ban. S ezzel el is érkeztünk beszélgetésünk céljához, a Jamandi-ügyhöz, amiért megkerestem magát. Az én háborús tragédiáimnak ez csak egy epizódja volt, de nem mellékes, azt hiszem, van egy kicsi köze az emberséghez, vagy ahogyan a francia nyelvet oktató feleségem mondja: a „condition humain”-hoz...

1943 őszén, napra pontosan már nem emlékszem, de valamikor októberben Felsőlokról kivezényeltek egy erőd századot az Úz völgyébe. Délután háromkor indultunk teljes menetfelszerelésben Csíkszép víz irányába. Bokor Ervin, a századparancsnok engem bízott meg a századparancsnok-helyettesi tisztséggel. Nem véletlenül, azt hiszem. Egyedüli székely tiszt voltam, a század többi tisztje anyaországi volt, én itthon voltam, tehát jobban ismertem náluk a terepet. Én ennek a szerepnek akkor örvendtem, mert tudtam, ha csak egy éjszakára is, de a család közelébe kerülhetek. Így is történt, Szépvízalsó, Göröcsfalva felé eső végében táboroztunk le. Az otthonomban aludhattam. Reggel négyre lóháton visszatértem a századhoz, indultunk tovább. Csíkszentmártonban még megszusszantunk, onnan irány az Úz. Másnap már kivonultunk gyakorlatra. Mai szemmel nézve sem volt semmi két nap alatt ez a majdnem hetven kilométernyi, akár erőltetett menetnek is nevezhető vonulás. Megérkeztünk tehát az úzvölgyi kaszárnyához, sátrat vertünk, letáboroztunk, kialakítottuk a magunk körletét a keskenyvágányú vasút mellé. A gyakorlat utáni estefelé a kaszárnya tisztjei meghívtak vacsorára. Megjegyzem, hogy én már előzőleg észrevettem, hogy az aknavetőt Szentmártontól az Úzig Jamandival akarják végigcipeltetni. Hogy így történt-e, nem tudom, mert nem követhetem az egész útvonalon, elvégre én lovagoltam a század élén, onnan nem lehetett ide-oda kosornyalni. Na jó. Vacsorázunk, ismerkedünk, eléggé emelkedett hangulat alakult ki. Egy adott pillanatban gondoltam, hogy kilépek, körbejárok s szétnézek a körletben. Megyek, s hát mit látok: Jamandi a sátra előtt ül s csupa vér az arca. Mondom neki: mondja el, hogy mi történt? – Egy szó nem sok, annyit sem lehetett kivenni belőle. Pedig nekem nyugodtan elmondha-

tott volna mindent, hisz jól ismertük egymást még Szenttamásról. Ha barátságban nem is, de mint tanító kollégák, jó viszonyban voltunk. Egy kukkot sem tudtam kihúzni belőle még parancsszóra sem. Aztán a szakasz többi tagjától megtudtam, hogy mi történt. Ezek a magyarországi tisztecskék, jobban mondva tiszthelyettesek nem fértek a bőrükbe, atyaistennek képzelték magukat. Ez a karpaszományos tizedes – nevét már nem tudom – tisztasági vizitet rendelt el. Ezeknek a viziteknek híruk volt, öreg bakák a háború után is sokat meséltek róluk, arról például, miként kellett eltemetni az ágy alatt talált gyufaszálat, fogpiszkálót. Nem megyek ebbe bele. Történt, amint történt, ez alatt a tisztasági vizit alatt ez a páncéltörő szakasz vezetője úgy fejen rúgta Jamandit, hogy a szemöldöke felhasadt. Az pedig vérzett. A tizedest magamhoz rendeltem, s reggel hatra ébresztőt parancsoltam. Reggel hatkor kiállt a szakasz.

– Szakaszvezető, hozzám!

Jelentkezett. Csúnyán leteremtettem, leszidtam. Ráparancsoltam, hogy amit elművelt Jamandival, csinálja végig. A keskenyvágányú vonat, amelyekkel gyakorlatra mentünk, késett, így volt időnk. Végigcsinálta a nem tudom, hány keljfeljancsit, guggolást. Annyiban hibáztam, hogy az egész fenyítést nem szabadott volna a legénység szeme láttára tenni. Mert mire visszajöttünk a gyakorlatról, már jelentették a főhadnagynak. Nagyon fel volt háborodva, amiért a legénység előtt fenyítettem meg a tizedest.

– Agyon kellett volna lőni ezt az oláht! Mit keres itt közöttünk? Ez el fog árulni! Ez a legelső alkalommal megszökik, átáll – mondotta fennhangon nekem a főhadnagy, s én nem tudtam mit felelni. Még a Rebreanu-regény, *Az akasztottak erdeje* is eszembe jutott. Az öccsének a sírja ott van a gyimesi szorosban, átellenben a Rákóczi-várral, a Sáncpataka szádában. Hogyan is magyarázhattam volna meg ennek a főhadnagynak az anyaországától eltérő, másfajta erdélyi mentalitást. Végül elcsendesedett, s elkezdettünk emberi hangon beszélgetni.

– Nézze, főhadnagy úr – mondtam neki. – Én tanító vagyok, azok a szüleim is. Ez az ember is tanító, ott tanít a szüleim szülőfalujában. Magyar asszonyt vett feleségül. Megtanult magyarul. Beépült a faluba, ő a kevés értelmiségiek egyike. Ez az ember tartalékos tiszt volt a román hadseregben. Itt átképezték, mégis csak egyszerű közkatonaként szolgál közöttünk. Megalázásnak már ez is elég. Felelősséget vállalok érte: ez az ember román létére nem lesz áruló!

Akkor nem maradt volna itt, a bejövételkor elment volna innen, be, vissza a Regátba. Ha áruló lesz, engem lőjenek föbe. Bűn az, ha a nemzetiségét nem tagadta meg? A román hadseregben én sem tagadtam meg az enyémet. Azt javasolom, hogy hallgassák ki, s ennek függvényében szereljék le, küldjék haza.

Így is történt. Behívták az irodába. Jamandi ezeket mondta:

– Én román nemzetiségű vagyok, de jó magyar állampolgár. Most egyszerű honvéd. Én úgy tanultam, úgy tapasztaltam, hogy a magyar nemzet udvarias, nagylelkű, karakán. Én is iskolázott ember vagyok, elvártam volna, hogy úgy bánjanak velem, mint iskolázott emberrel. Ezt vártam el, de nem ezt kaptam.

A tiszti tanács mit tárgyalt, mit nem, egyszer jön a parancs, hogy állítsuk ki szemlére a századot. Itt a főhadnagy előadta a történeteket, s Jamandit megdicsérte, példaként állította a legénység elé, amiért a nemzetiségét nem tagadta meg. Utána hozzám jött Jamandi, mind a két kezével megszorította a kezeimet, s csak annyit mondott, hogy köszönöm, köszönöm, Albin, soha nem felejttem el. Többet nem találkoztunk a háború alatt, ha jól tudom, leszerelték. De a háború ezzel számomra nem ért véget, a pokol csak ezután következett.

Két hét szabadságot kaptam, hazamentem a családhoz Göröcsfalvára. Borzalom volt visszamenni a kaszárnyába. Már az első nap temettünk. Az egyik ténylegesnek otthonról írtak egy levelet, hogy megcsalta a kedvese. Öngyilkos lett. De nagyon komisz volt a sorkatonák élete is, az állomány nagy része jobbára székelyekből verbuválódott, idősebbek voltak, sokan az első háborút is megjárták, nem csoda, ha sokan keservesen vitték a szolgálatot. Csak egy esetet mesélek el magának. Mindjárt a katona temetése utáni napon történt. Kivonultunk a Tatros mellé, az alakuló térre. Odajön hozzám Jobbágyi főhadnagy.

– Bíró zászlós, van-e órája?

– Van.

– Itt van három pacák. Megbüntettem őket. Két óra múlva jelenti, hogy a parancsot teljesítették.

Képzelve el, hogy a három szerencsétlent kikötötték az egyik istálló oldalára. A kikötés abból állt, hogy a kezeiket a hátuknál összekötötték s úgy húzták fel a lószerszámos kampókra. Szerencsétlenek nem sokáig bírták, elájultak. Akkor leeresztették, s egy veder vizet öntöttek rájuk, majd újból felhúzták. Ez volt a regula. A főhadnagy közben elment, én odamentem a szakaszvezetőhöz, aki éppen az egyi-

ket locsolta. Mondom neki: – Ember vagy-e te, neked nincsen családod? Én tanító vagyok, még a rosszféle gyermeket sem fenýítem vesszővel. Ráparancsoltam: – Mind a hármat elengeded, s ha el találsz árulni a feletteseknek, úgy seggbe rúglak, hogy kivirágzol. – Két óra múlva jelentettem a főhadnagynak, hogy a parancsot teljesítettem. Faszagyerék vagy – mondta. – Ilyenekre van szükségünk. – Tisztelegtem, sarkonfordultam s eltávoztam. Tele voltam keserőséggel. Tudja, mit, István? Mi, a valamikori szabad katonanép, megalázónak tartottuk a testi fenýítést. Nem ezt a fajta szolgálatot kódolta a génjeinkbe a történelem.

Nem akarom untatni a katonaelet hétköznapijaival, de a sebesülésem történetét mindenképpen el kell mondjam, mert az meghatározta a háború utáni életünket is. 1944. augusztus 30-án történt. Az oroszok kelet felől jöttek, már Borospatakán voltak, bejöttek a hátunk mögé, már hallatszott a Sztálin-orgona. Papp százados magához rendelt, s kivezényelt, hogy a vasút és az országút közé telepítsünk aknákat. Közben a Sztálin-orgonát a Stukák kilőtték. Én hét emberemmel nekiálltam az aknamező telepítésének. Tányéraknákat raktunk tíz méteres négyszögekbe. Mindegyikben öt kiló robbanóanyag volt. Nagyon óvatosan, körültekintően kellett ezt a műveletet végezni. Nagyon féltettem az embereimet. Ha egy madár szállott ezekre az aknákra, már robbantak. Nem telepítettünk talán csak tízet, amikor lélekszakadva érkezik egy futár, hogy rohanjak jelentéstételre. Tudtam, hogy nagy baj van, valószínűleg kiadják a visszavonulási parancsot, hisz már szinte be voltunk kerítve. Kezdttem szaladni a futár után, futtomban hátrafelé beszéltem az embereim felé, hogy nagyon vigyázzanak, jövök vissza. S megtörtént. A lábam beleakadt az egyik aknába. Eldobott háromnégy méterre. Szerencsére oldalt talált a robbanás, de amire magamhoz tértem, a jobb karomat már csak inak tartották. A bajtársaim odarohantak, átkötötték, nem éreztem semmit. Próbáltam felemelni a kezemet. Nem mozdult. Első gondolatom csak ennyi volt:

– Albin, vége a hegedűnek!

Végig eszméletnél voltam. Az embereim becipeltek az országútig, ott átraktak egy autóra, ki a felsőloki állomásra, Csíkszereda felé vittek volna, de azt hiszem, közben a németek Lóvésznel felrobbantották a Krakkó-hidat, így csak egyetlen menekülési irány maradt, át a hegyeken, Sötétpatakán Felcsík felé. Húsz szekér tele volt sebesülttel. Sötétpatakon volt

egy tábori kötözőhely. Ott vágták le a karomat. Azt kérdezte az orvos, hogy melyiket választom, az életet-e vagy a karomat. Ha a karom levágása megmenti az életet, akkor vágják le. Mondtam a szanitécoknak, hogy jó mélyre ássák el, s írják fölé, hogy itt nyugszik Bíró Albin ölelő jobb karja. A pontot az i-re feltette, hogy nem volt tetanusz-injekció sem. Sötétpatakáról éjszaka egy ökrösszekéren több sebesülttel együtt a hegyeken keresztül átvittek Csíkszentdomokosra. A feleségem Dánfalván volt a szüleimnél, valahonnan megtudták, hogy megsebesültem, de nem halálosan. Szerettem volna, ha feljönnek, édesapám el is indult, de az állomást úgy elkezdték bombázni, hogy minket azonnal továbbszállítottak Gyergyószentmiklóásra. Menekült a feleségem is, az utolsó vonatba rakodott be a gyermekekkel, Gyergyóban ki akart ugrani a vonatból, de lebeszélték, nem ért utol, mi mindig előbb jártunk. Szászrégenben lebombázták a vonatunkat, isteni csoda, hogy a mi vagonunk megmenekült. Onnan Teke felé vitt az út, ott a vonatunk összeütközött. Feldobáltak egy romos teherautóra, az vitt, döcögött, lótrágyában, egymás hegyén-hátán feküdtünk, csupa jaj és halál volt az út, nem is tudom, hány napot agonizáltunk, esett, vert az eső, éjjel érkeztünk meg Debrecenbe. Beszállásoltak egy gimnázium harmadik emeletére, amelynek az ablakai már be voltak törve, itt is a nyomunkban járt a bombázás, a halál. Menekíteni sem tudtak, lezsuppoltak a pincébe. Itt elővettem egy lázlapot, s bal kézzel elkezdtem írni egy levelet Pécsre, ott élt a feleségemnek egy nagynénje, gondoltam, oda menekült. Három napig írtam azt a levelet. Valahogy tudomására akartam adni, hogy élek, hogyha minden igaz, Debrecenből átszállítanak Kanizsára. Azt nem írtam meg, hogy odalett a jobb karom. Nem nyújtom tovább: Kanizsán megtalálta a feleségem. Rám borult, megcsókolt, ő volt az erősebb, ő vigasztalt.

– A Jóisten elvette a jobb karodat, de kettőt ad helyette.

Terhes volt a harmadik gyermekünkkel, akit aztán Albin névre kereszteltek, talán az én jobb karom emlékezetére. A feleségem ment el a parancsnokságra, s kérte, hogy engedjenek el, hadd találkozhassam a családommal. Elengedtek. Két hétig velük voltam. De alig éltem, ha tízet léptem, már sok volt, le kellett üljek. Pécsen felvágták a sebemet, ezüst kanállal kiszedték a szilánkokat, visszavarrták. De a testem tele volt szilánkkal. Férfiak vagyunk, nem szégyellem, nézze meg, István, láthatja, a testem jobb fele

úgy néz ki, mint a mákos tészta. Ezek a fekete petytyek egy-egy szilánkot rejtenek. És állandóan vándorolnak, és fájnak, de fájnak, de fájnak... Azóta az életnek nem telt el egy pillanata sem fájdalom nélkül. Akkor határoztam el magamban, hogyha az Isten is megsegít, mindegyik gyermekemet egészségügyi pályára nevelem. Albin után még kettő született, s most már nyugodtan kijelenthetem, hogy ez a tervem, vágyam beteljesült. Magdi általános orvosnő, az utána következő Csaba állatorvos, Albin szintén állatorvos, de közben elvégezte a jogot is. Zoltán fiam, aki '49-ben született, Kászonban körorvos, a legkisebbik, Éva, gyógyszerész. Az ötből három első tanuló volt a csíkszeredai gimnáziumban. De mindegyik jól tanult, az egyetemre, ha elsőre nem is, de másodjára bejutottak. Ha meg tudnám határozni a boldogság fogalmát, akkor azt mondhatnám, én a gyermekeimben vagyok boldog, a gyermekeim által megtettem mindent, amit az én székelly népemért megtehettem. De mondja, mi a fészkes fenének kellett nekem két hét teltén újra Nagykanizsán jelentkezni? Nem egyszerűbb lett volna, ha leszerelnek?

Tulajdonképpen ekkor kezdődött meg az én háborús odüsszeiám.

Csak a városok neveit s címszavakat sorolok. Nagykanizsán azt mondták, átvisznek Zalaegerszegre. Nem oda vittek. Szombathelyre. Betettek egy katonai vonatba. Pápa, Győr, határ. Hová visznek? Nekirohantam az ablaknak. Ki akartam ugrani, hogy én haza akarok menni. Lekötöztek. Bécs. Három hónapig. 105 kórház volt, ebből 23 magyarokkal tele. Harmadszor is megműtik a jobb karom csonkját, tele volt gennyel. Összesen négyszer vágtak fel. Bombázás. Kiűrés. Aki mozogni tud, menjen. Melk kikötője. Visznek haza? Tele volt aknákkal a Duna. 600-an voltunk sebesültek, kivittek egy faluba. Felültünk egy civil vonatra. Regensburg közelébe értünk. Jöttek az angolok. Rám bíztak 60 embert, adtak útlevelet, akárhova mehetünk. Megfordítottak. Ránk géppuskáztak. Az épületek mellé feküdtünk. A 63-ból 43 meghalt. Újból összeszedtek. Azt mondja egy zászlós: az angoloktól egy szekér élelmet vételezhetünk. A menetlevelet elvették. Tirol felé irányítottak. Az élelmet elvették. Éjjel mentünk, nappal aludtunk. Leértünk Landschutig. Felülvizsgáltak. Táborba tettek, a gimnázium pincéjébe. Május 9-én az SS a várost aláaknázták. Tankakadályokat raktunk le. Följüket felakasztották a szökevényeket, s feljüket írták: „Így jár a hazaáruló!” Az egyik német kapitány kia-

kasztott egy fehér lepedőt a kastélyra. Őt is felakasztották. Kezdték bevonulni az amerikaiak. Menjenek el – parancsoltak ránk. Közben keresett az öcsém. Nem talált rám. A karom, a hiányzó, egyre jobban fáj. Túl hosszú volt a csonk. Megműtöttek negyedszer is. Felvágta a sebet. Lefűrészelték a kiálló csontot. Kiderült, hogy a jobb dobhártyám teljesen sebesült, állandóan folyt fülemből a genny. Aztán jönnek, hogy lehet hazamenni. Ki jelentkezik? Regensburgba vittek. Kiírták, kik mehetnek haza. Jött egy kocsi. Behintettek tetűporral. Vittek az állomásra. Poking. A kórlapomat ott hagyták. Gyűjtőtábor. Megint a hazamenést ígérik. De jön a hír: azonnal kipakolni, s vissza a táborba. Másnap néztem a nevemet. Nem voltam a listán. 750-et az amerikaiak útnak indították, Pestig kísérték. Miért nem szöktem meg? – kérdezte egy tiszt. Sebesülten hová szökjek? Hová való vagy? Erdélyi. De a család Zalalövőre menekült. Körülöttük, ami robbantható volt, mindent felrobbantottak. Később aztán elmeséltek mindent. A feleségemnél megkezdődtek a szülési fájdalmak. Apám beletette egy talicskába, s kitzsította egy tanyára. Ott szülte meg Albint. Nagypénteken délután háromkor. Közben arra vágta egy kozák. Az emberek felkiáltottak, hála istennek megjöttek, akárkik, de megjöttek, legyen már vége az egészségnek. Akkor nem bántottak senkit, de húsvét napján megjelent a szemét, a csellengők. Na, azok amit lehetett, elvittek, a feleségem karikagyűrűjét is, a karóját visszadobták, pedig jó volt. Az asztalon tálalva volt az ebéd. Apám mondta, hogy legalább a húsleveszt hagyják meg a gyermekágyas asszonynak. Még visszazagéppuskáztak. Én közben valahogy elvergődtem Szombathelyig. Ott bementem a postára. Telefonálni akartam, hogy mi van a családdal. 3000 pengő. Nekem csak ezer volt. Valaki adott kétezret. Hívták Zalalövőt: a félkarú zászlós kérde, mi van a családjával. Hazamentek. Még májusban. Felsőhajtottam. Hátha szerencsésen hazaérkeztek. Ez 1945. november 1-jén történt. De most mit csináljak? Átöltöztem civilbe. Isten tudja, hogyan, vonaton, szekér, autó végire fél karral felkapaszkodva, valahogy eljutottam Győrig. Ott senki sem tudott semmit. Hajamtól fogva felhúztak egy Székesfehérvár felé menő vonatra. Leugrottam a robogó vonatról. Gyalog elindultam Pest felé. Csak én tudom, mint értem fel. De nem is tudom. Nem emlékszem, mennyi idő, nap alatt értem fel. Ott elszedtek mindent. Sorba állítottak megint. Azt mondták, leszerelnek. Teltek a napok hiába. Elmentem a Vöröskereszthez. Ott leszázalékoltak. Adtak leszerelőcédulát. És egy műke-

zet. Csak akkor mehetek haza, amikor megcsinálják. Megcsinálták. Rossz volt. Csak akadályozott mindenben. Kaptam egy kiló húskonzervet is melléje. Azzal indultam haza. December 1-jén érkeztem meg. Együtt volt a család. Leroskadtam egy székre. Csendben, könny nélkül, szárazon, hangtalan zokogtam.

Megtanultam bal kézzel írni. Ne higgye, hogy könnyű volt. S azt se lehet szavakkal kifejezni, ahogyan a testemben vándoroltak s fájtak az aknaszilánkok. A külső világ, a mindennapi életünk, a közéletünk is tele lett aknaszilánkkal. Sokszor éreztem én úgy a háború után, mintha aknamezőkön járnék. Ezek a szellemet, a közérzetet romboló aknaszilánkok talán még jobban fájtak, jobban rombolták az elmét. Alig érkezem haza, jön a néptanács elnöke, aki azelőtt szabó volt, azt mondja, szeretne valamit kérdezni: igaz-e, hogy önként mentem Németországba, amikor megsebesültem? – Tudja-e mit, Gáll elvtárs, én az ilyesmit meg sem kérdeztem volna, maga nem tudja, mi a háború. – Tudtam, honnan fúj a szél. Volt egy tanító, akinek a nevét sem érdemes kimondani, az irigyelt, áskálódott egész életemben. Kineveztek Rákosra helyettes tanárnak, de nem foglaltam el, hanem maradtam a háború előtti helyemen, Göröcsfalván kántortanítónak. 250 véka búza-rozs, 250 véka zab volt a kántori kepe, valamint hét hold birtok. Tisztességes jövedelem volt ez. Hát ezt irigyelték meg. Különösen 1946-ban, az aszálykor. Jöttek, hogy adjak kölcsön. Adtam. Aztán azt javasolta ez az illető, hogy a kepe feléről mondjak le. Egyetértettem, lemondtam. De ez sem volt elég, kellett volna az egész. Azzal fenyegetőzött, hogy beperli az egyházat. Állandóan csúfolódott, félkarú cite-rásnak nevezett, áskálódott az emberek között, hogyha nem tud orgonálni, akkor csak énekeljen. Az igaz, hogy a templomban az orgonajátékom nem volt tökéletes, hisz csak fél kézzel s lábbal játszottam a regisztereken, de az embereknek semmi panaszuk nem volt. Szerettek engemet s a családomat. Olyan egyházi énekkart szerveztem, hogy csak Szépvíz versenyezhetett velünk. Közben az említett személy, aki a hadseregben hadapród őrmester volt, beállt a pártba, s kinevezték járási tanfelügyelőnek. Telik az idő, egyszer hívatnak a tanfelügyelőségre. Megint Németországgal kezdték, s folytatták a klerikális reakcióval. Felment a cukrom. Én, ha tovább szekálnak, felakasztom magamat, de előtte megölok mindenkit. Rúgjanak ki, ha nem tetszik a munkám, én nem félek, ezután sem döglok bele semmiféle mun-

kába. Elcsendesedtek. Annyit elértem, hogy kiutaltak hárommillió lejt – igen, akkor már futott a pénz, milliós világ lett –, az iskola javítására. Rendbe is tettük, de mindenki tudta, hogy új iskolát kellene építeni. Lehetett volna is, hisz volt a községnek iskolabirtoka, de a hirtelen jött népi demokráciában kisa-játították a madéfalviak, azt mondták, szükségük van a területre. Annyit csak elintéztem, hogy a fundamentumot lerakták, de már nagyon fárasztott a sok áskálódás. A tanügyi reform után kértem áthelyezésemet Csíkszentimrére. Itt élt feleségemnek egy nagynénje ebben a kúriában, egyedül. Azzal hívtott, hogy nekünk adja. De jönni kellett azért is, mert a kántori lakás egyre kisebb lett, gyarapodott a család, már hatan voltunk. A feleségem rögtön kapott katedrát Szentimrén, de én Szentkirályra jártam fel három hónapig. Aztán egy odaválási tanítónővel, aki itt tanított, cseréltünk. De ez sem ment simán, sokat cirkusoztak a rajonnál. Azóta itt vagyunk, itt tanítok. De nem múlt el év, hogy valami szalmaszál ne akadjon bele az élet kerekébe. Nem múlt el nyár átképzés, tanfolyam, vizsgázás nélkül. Ezek közül a legjobban a karnagy tanfolyamra vagyok a legbüszkébb. Ezt még Kolozsváron szereztem meg 1937-ben. A háború előtti tanfolyamoknak volt értelmük, mert tényleg a népnevelésre képeztek. A méhészetet Szentdomokoson végeztem el még 1940-ben, nemcsak magam javára, de másokat is tanítottam erre a szép mesterségre. A mezőgazdasági szaktanfolyamot 1938-ban Nagyenyeden végeztem, azután akármerre vetett a sors, mindenütt megtanítottam gyümölcsöt oltani, rózsát szemezni a tanítványaimat, de a falusi embereket is. De én is próbáltam mintagazda lenni, vasékét, csuklós boronát vásároltam. Gazdálkodtam is, amíg lehetett. Ez sem volt elég. Jött a kollektivizálás.

Az ötvenes években a tanügyben más világ járt. Nem volt elegendő szakképzett tanerő. Olyan is történt, hogy elemi iskolát végzetek tanítottak. A tanár ritka volt, mint a fehér holló. A felső tagozatra legtöbbször minket, a tanítókat neveztek ki. Ezért kellett szinte minden nyáron valamilyen tanfolyamon részt venni. Én matematikát, később fizikát is és zenét tanítottam. Olyan iskolakórusom volt, hogy a rajoni versenyekről mindig díjjal térünk haza. De zenekarom is volt. A kultúr munka pedig természetes dolog volt, egyenes folytatása az iskolai oktatásnak. Bábszínház, színjátszócsoporthoz vezető is voltam. Ó, milyen szép énekkart vezényelni! Bal karral dirigáltam a Kodály-, Bartók-műveket, de a láthatón túli világban, lélekben

a jobb karom is együtt mozdult a ballal. Igen, a zene repített a béke felé ebből a keserű kisebbségi világból. A családban minden gyermek valamilyen hangszeren zenélt. Láthatja, tele van hangszerrel a nagyszoba. Harmónium, cimbalom, hegedű, brácsa, nagybőgő. Én a családi zenekarban fél kézzel cimbalmoztam, harmóniumon csak a magam gyönyörűségére, el-eljátszottam egy-egy szenténeket. Ezeket még otthon is veszélyes volt játszani, hamar pellengetre állíhatták a tanügyi kádert. Olyan rajoni tanügyi gyűlésre is emlékszem, ahol azoknak a tanítóknak, tanároknak a neveit olvasták fel, akik karácsonyfát állítottak szentestén, akik „a kapitalista, imperialista, reakciós, klerikális népbuítás hálójában vergődnek”. Nagyon meg kellett húznia magát az embernek, vigyázni, hol, kik előtt és mit mond. Sosem lehetett tudni, ki jelent fel. Ezért lettem szinte mogorva, kevésbeszédű ember. Igyekeztem csak a tanítással foglalkozni. Én a matematika tanításával sem vallottam szégyent. A tanítványaim, akik feljutottak a csíkszeredai gimnáziumba, mindig a legjobbak voltak ebből a tantárgyból. A feleségem, ő is nagyon jó matematikus volt, kidolgozta a mérlegmódszert a kicsik számtantánításához, amit a gyermekeim, unokáim próbált ki, és gyakorlótanításon, bukaresti bizottság előtt mutattott be. A felső tagozaton viszont nyelveket tanított, orosz, franciát, németet. Megkapta az Anyasági Érdemrendet is, de nyugdíjba is kiemelt, érdemfizetéssel ment el 1974-ben. Honnan származott? Veronka is felcsíki, mint én, Csíkdánfalván született 1922-ben, a Csíksomlyóról származó Imreh József igazgató-tanítónak a lányaként. Hanem érdekesebb az alcsíki anyai ág. Azoknak a csíkszentimrei nemes lófő Ballóknak a leszármazottja, akiket már az 1643-as lustrákban jegyeznek. Feleségem dédnagyapja 1848-ban halt hősi halált. Vallom én is Illyés Gyulával, hogy ne azzal dicsekedjünk, honnan jövünk,

Háromkirályok

hanem hogy merre megyünk. De nem árt tudni azt sem, hogy merről jöttünk, különben nem fogjuk tudni, merre kell az irányt szabni. Dr. Balló István csíkszeredai főgimnáziumi tanár Veronka édesanyjának pedig a testvére volt, ő írta az 1904-ben felavatott madéfalvi Siculicidum-émlékmű emléktáblájára a verset. Csak két sorát idézem: „Bár elvesztek ők ádáz fegyver alatt, / Emlékük nem vész el, örökre fennmarad.”

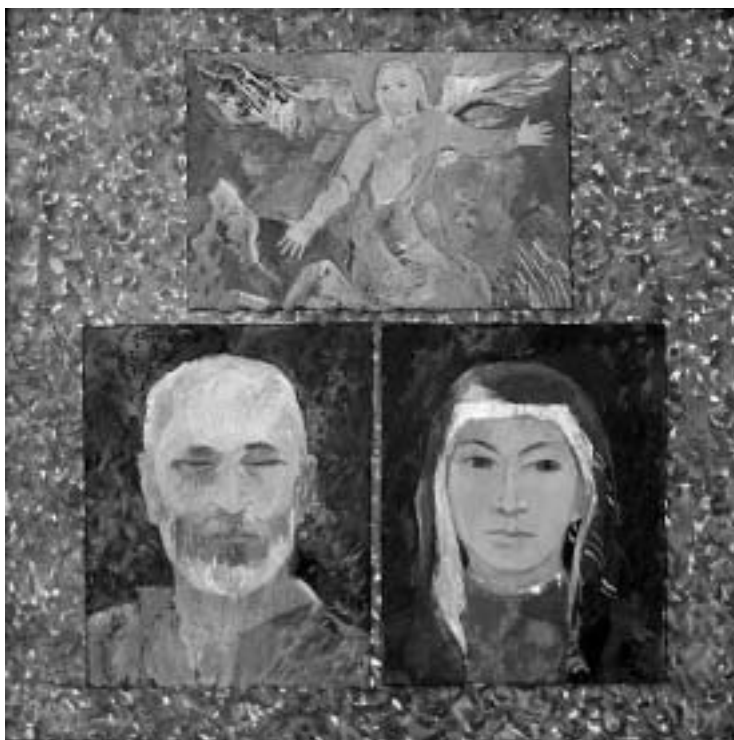
Jól elbolondultunk. A kollektivizálásról akartam beszélni, de cigányútra tért a szövegem. A magyar forradalom után megfélemlítve, megszeppenten éltünk. Az osztályharc egyre élesebbé vált. Egyesítették már az egyetemeket Kolozsváron, a nagyobb városokban a középiskolákat is, kiirtandó a magyar irredentizmust, sovinizmust. 1959-ben, tanév vége felé lementünk az iskolába gyűlésre. Sokat sejtetően azt mondja valaki, hogy lesznek közülünk olyanok, akik a jövőben már nem fognak tanítani. Sejtettem volna, hogy ugyanabból a régi kútforrásból származik ez a kijelentés. Két vagy három nap múlva, késő este veri a bakter az ajtót: telefonáltak fentről, hogy reggel nyolc órára mindketten jelenjünk meg a Csík rajoni néptanács elnöke, Kapusi elvtárs előtt. Csak mellékesen jegyzem meg, hogy ez az elvtárs előtte civilben mészáros volt. Pontosán megjelentünk. Ránk ordít, hogy mars ki, várjuk meg, amíg összeül a bizottság. A bizottság összegyűlt. Behívtak. Le se ültettek. Azt mondja a fő elvtárs: vegyék tudomásul, hogy mind a ketten fel vannak függesztve az állásukból. Egyet szusszantam. Elővett egy ív papírt s elém tettem, hogy írjam le, soroljam fel az összes rendszerellenes cselekedeteinket. – Maga ugye zászlós volt Horty fasiszta hadseregében? És kántor is volt? Püspöknek, papoknak seggnyalója? Most is templomba járnak? Románul sem tud. (Ez nem volt igaz, mert a katonaságnál valamennyire megtanultam, s nyári romántanfolyamokon is vettem részt.)

Azt hiszi, azt csinál itt a népi demokráciában, amit akar? – Vagy háromnegyed óráig csépeltek. Kiküldtek az üres papírral. Nem sokáig töprengtem. Tíz perc után ugyancsak üresen visszavittem. Mondom: nincs mit írjak. De a halálraítéltnek is joga van az utolsó szóhoz. Fellendítettem a bal karomat: – Tessék, ezt is vágják le! Itt dolgozik maguk között Kolumbán Imre, pártaktivista. Tőle kérdezzék meg, hogy fasiszta voltam-e? Együtt voltunk katonák. Zárójelben mondom: valamikor az ötvenes évek elején egy Csíkszentsimonban tartott nagygyűlésen, ahol megint osztályellenségként, fasisztaként emlegettek, ő védett meg. Felszólt. Azt mondta, hogy én mentettem meg az életét, a közkatonákért kiálltam. Amíg élek, mindenki tiszteljen és becsüljön. Tudjuk, Bíró elvtárs, tudjuk, mondták az elvtársak, ez igaz lehet, de amint értesültünk, nem tett meg mindent a termelőszövetkezetesítésért. Az apját nem szervezte be. De be. Apámnak birtoka sincs, de ő a dánfalvi társas gazdaság titkára. Az apósát sem szervezte be. De bizony be. S maguk tagjai-e a csíkszentimrei kollektív gazdaságnak? Bár vagyunk nincs, de beálltunk. Vegyék tudomásul, mi nem akadályoztuk a szocializmus építését, mi éjjel-nappal dolgoztunk a kultúrotthonban, mindig valamilyen műsort, színdarabot tanítottunk. S ez így is volt. Bizonyára emlékszik István is: nagy híre volt Csík rajon első kollektív gazdaságának, a csíkszentimreinek. Talán még a Magyar Autonóm Tartományban is az elsők között volt.

Állandóan vele hengegetek, küldöttség küldöttséget ért, mindig készen kellett állani valamiféle kulturális műsorról. Az egekbe emelték az elnökét, s aztán elejtették, mint a szart. Bezárták. Ez már a hatvanas években történt. Visszatérve a kihallgatásunkhoz, a végén már nem volt mibe belekössenek, újból felemlgették a templomba járást. Én ezután 28 évig nem jártam templomba, nem gyóntam, nem áldoztam, csak a temetésekre mentem el. Most már nyugdíjas vagyok, járhatok. Teszek rájuk. Nincs semmiféle vágyam. Ha lenne, szeretnék visszafiatalodni, de csak addig a korig, amikor a családi zenekarunk minden este muzsikált egy kicsit. Ma már, ha összegyűl is a család, ritkán muzsikálunk. Mindegyiknek családja van, egyik erre, a másik arra gürcöl. Mindegyik megszenvetde az osztályidegenséget. Mert annak tartották a mi családunkat: osztályellenségnek. Meglehet, hogy irigységből.

Azt mondom tehát, István, magának, hogy ebben a népi demokráciában, ebben a sokoldalúan fejlett szocializmusban a lelkeinkbe több, mérgesebb aknaszilánkot robbantottak be, mint a háború az én testembe. Ezek veszélyesebbek, mint az én fekete pettyeim, mert emberöltők múlva is, az utódaink, unokáink, dédunokáink lelkében is fájni, vándorolni fognak. Hogy önekük se legyen nyugalmuk, békéjük.

(Csíkszereda, 1977–78)

Vak Béla